

UY-JOY SUBSIDIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI TA'MINLASHDA DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH

Norqobilov Botir Xolboyevich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

70412201 – “Davlat moliyaviy nazorati va audit” mutaxassisligi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22076834>

Uy-joy sharoitini yaxshilashga muhtoj aholini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bunda budjetdan ajratiladigan subsidiya aholining uy-joy xarajatlari yukini kamaytirish va uy-joydan foydalanish imkoniyatini kengaytirishga xizmat qilishi kerak. Shu sababli subsidiya uchun mablag' ajratishning o'zi emas, balki uning maqsadli guruhga yetib borishi, qonuniy sarflanishi va aniq ijtimoiy natija yaratishi davlat moliyaviy nazoratining asosiy masalalaridan hisoblanadi.

Uy-joy subsidiyalarining mavjudligi ularning avtomatik ravishda samarali ekanligini anglatmaydi. Xalqaro tadqiqotlarda to'g'ridan-to'g'ri uy-joy subsidiyalarida nishonlash xatolari yuz berishi, ayrim past daromadli uy xo'jaliklari yordamdan chetda qolishi mumkinligi ko'rsatilgan. Wood, Forbes va Gibb (2005) Avstraliya tajribasida to'g'ridan-to'g'ri ijara yordami bo'yicha sezilarli targetting xatolarini aniqlagan. Bu subsidiya nazoratida benefisiarining real ehtiyojini aniqlash va qamrovni baholash muhimligini ko'rsatadi.

Uy-joy subsidiyalarini nazorat qilishda an'anaviy hujjatli tekshiruv bilan cheklanib qolish yetarli emas. Nazorat subsidiyaning qonuniyligi bilan birga tejamkorligi, samaradorligi va natijadorligini ham qamrab olishi lozim. Bunda ajratilgan mablag' hajmi, subsidiya oluvchilar soni, ehtiyojmandlarni qamrab olish darajasi, bir benefisiarga to'g'ri keladigan budjet xarajati va subsidiya natijasida uy-joy xarajatlari yukining o'zgarishi kabi ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Subsidiyaning manzilliligi nazoratning eng muhim mezonlaridan biridir. Lee va Singh (2022) samarali uy-joy ekotizimining asosiy komponentlaridan biri sifatida past daromadli uy xo'jaliklariga yaxshi nishonlangan subsidiyalarni qayd etadi. Shu nuqtai nazardan, subsidiya tayinlashda daromad, mulkiy holat, oilaning tarkibi va boshqa mezonlarni vakolatli axborot tizimlari orqali tekshirish noto'g'ri tayinlash xavfini kamaytirishi mumkin.

Uy-joy siyosatining natijadorligini baholashda qamrov ko'rsatkichi ham muhimdir. Lens (2017) juda past daromadli uy xo'jaliklari bo'yicha uy-joy vaucherlari, jamoat uy-joyi va boshqa subsidiyalar arzon uy-joy tanqisligi bosimini cheklashda muhim rol o'ynashini ko'rsatgan, biroq dasturlar mahalliy ehtiyojdagi tez o'zgarishlarga har doim ham tez javob bera olmasligini qayd etgan. Demak, nazorat tizimi nafaqat ajratilgan mablag'ni, balki yordamning hududiy ehtiyojga mosligini ham tahlil qilishi lozim.

Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini aniqlash uchun “xarajat–natija” yondashuvi maqsadga muvofiq. Masalan, bir natijaga erishgan uy xo'jaligiga to'g'ri keladigan subsidiya xarajati, arizani ko'rib chiqish muddati, rad etilgan arizalar ulushi, qayta aniqlangan xatolar va maqsadli benefisiarlar ulushi muntazam kuzatilishi mumkin. Bu ko'rsatkichlar turli hududlar va davrlar kesimida solishtirilsa, samarasiz jarayonlar aniqroq ko'rinadi.

Riskka asoslangan audit uy-joy subsidiyalari nazoratini takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishidir. Bunda barcha operatsiyalarni bir xil chuqurlikda tekshirish o'rniga, daromad yoki mulk ma'lumotlaridagi tafovut, takroriy murojaat, g'ayrioddiy bitim qiymati, bir manzilda ko'p

arizalar va boshqa risk indikatorlari asosida yuqori xavfli holatlar saralanadi. Natijada nazorat resurslarini eng muhim operatsiyalarga yo'naltirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Raqamli monitoring subsidiya nazoratining tezkorligini oshirishi mumkin. Soliq, bandlik, kadastr va tegishli ijtimoiy reyestrlardagi ma'lumotlarni qonunchilik doirasida avtomatik solishtirish arizadagi ma'lumotlarning haqqoniyligini tekshirish, takroriy yordam olish yoki mulkiy holat bo'yicha nomuvofiqliklarni aniqlash imkonini beradi. Bunday yondashuv nazoratni to'lovdan keyingi tekshiruvdan profilaktik nazoratga yaqinlashtiradi.

Dawkins (2022) juda past daromadli uy xo'jaliklariga qayta taqsimlangan uy-joy yordami modeli uy-joy xarajatlari yukini sezilarli kamaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Mazkur natija subsidiya samaradorligini nazorat qilishda "subsidiya berildi" degan faktning o'zi yetarli emasligini, yordamdan keyin uy xo'jaligining uy-joy bilan bog'liq moliyaviy yukida qanday o'zgarish yuz berganini ham o'lchash zarurligini ko'rsatadi.

Zhang va hammualliflar (2025) jamoat uy-joyida yashovchi uy xo'jaliklarining xususiy ijarachilarga nisbatan ko'proq jamg'arishi bilan bog'liq natijalarni aniqlab, cheklangan davlat resurslari sharoitida uy-joy fondini adolatli taqsimlash va samarali boshqarish muhimligini ta'kidlaydi. Bu xulosa subsidiya dasturlarida ijtimoiy adolat va moliyaviy samaradorlik mezonlarini birgalikda qo'llash zarurligini tasdiqlaydi.

O'zbekiston sharoitida uy-joy subsidiyalarini nazorat qilishni takomillashtirish uchun yagona monitoring panelini shakllantirish maqsadga muvofiq. Unda tasdiqlangan limit, arizalar soni, ma'qullangan va rad etilgan arizalar, to'langan subsidiyalar, hududlar bo'yicha qamrov, o'rtacha subsidiya miqdori, arizalarni ko'rib chiqish muddati va aniqlangan riskli holatlar aks ettirilishi mumkin. Bu boshqaruv va audit uchun yagona tahliliy axborot bazasini yaratadi.

Subsidiyalar samaradorligini baholashda beshta asosiy blokni qo'llash taklif etiladi: manzillilik, qamrov, moliyaviy intizom, jarayon samaradorligi va ijtimoiy natijadorlik. Ushbu bloklar bo'yicha KPIning muntazam hisoblanishi budjet mablag'lari faqat sarflanganini emas, balki ko'zlangan ijtimoiy maqsadga qay darajada erishilganini ham ko'rsatadi.

Uy-joy subsidiyalarini nazorat qilish tizimini takomillashtirishdan ko'zlangan maqsad yordam hajmini mexanik qisqartirish emas, balki har bir budjet mablag'ining maqsadli va o'lchanadigan ijtimoiy natija yaratishini ta'minlashdir. Riskka asoslangan audit, idoralararo ma'lumotlar integratsiyasi, natijadorlik ko'rsatkichlari va keyingi monitoring birgalikda qo'llansa, subsidiyalarning manzilliligi va davlat mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish uchun mustahkam nazorat mexanizmi shakllanadi.

1-jadval

Uy-joy subsidiyalari samaradorligini nazorat qilishning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	Hisoblash mazmuni	Nazorat maqsadi	Yo'nalish
Manzillilik	Mezonlarga mos oluvchilar / jami oluvchilar	Noto'g'ri tayinlashni aniqlash	Natijadorlik
Qamrov	Yordam olgan ehtiyojmandlar / jami ehtiyojmandlar	Dastur yetib borishini baholash	Ijtimoiy

O'zlashtirish	To'langan subsidiya / tasdiqlangan limit	Budjet ijrosini baholash	Moliyaviy
Bir natija tannarxi	Jami xarajat / natijaga erishgan uy xo'jaliklari	Tejamkorlikni baholash	Samaradorlik
Xatolar ulushi	Nomuvofiq holatlar / tekshirilgan holatlar	Risk darajasini baholash	Nazorat

Manba: ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldagi ko'rsatkichlar uy-joy subsidiyalarini faqat moliyaviy ijro nuqtai nazaridan emas, balki manzillilik va yakuniy ijtimoiy natija bo'yicha ham baholash imkonini beradi. Ayniqsa, qamrov va xatolar ulushini birgalikda kuzatish yordamning ehtiyojmand qatlamga yetib borishi hamda noto'g'ri tayinlash xavfini muvozanatli baholashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Wood, G., Forbes, M. D., Gibb, K. (2005). Direct Subsidies and Housing Affordability in Australian Private Rental Markets. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 23, 759–783. DOI: 10.1068/c0445.
2. Lens, M. C. (2017). Extremely low-income households, housing affordability and the Great Recession. *Urban Studies*, 55, 1615–1635. DOI: 10.1177/0042098016686511.
3. Dawkins, C. J. (2022). Placing U.S. Federal Housing Policy on a Secure Foundation: The SHELTER Plan. *Journal of the American Planning Association*, 89, 324–335. DOI: 10.1080/01944363.2022.2078735.
4. Priemus, H. (2001). Poverty and Housing in the Netherlands: A Plea for Tenure-neutral Public Policy. *Housing Studies*, 16, 277–289. DOI: 10.1080/02673030120049670.
5. Lee, H.-S., Singh, A. (2022). Adequate and Affordable Housing: Enhancing ADB's Support to Developing Member Countries. Asian Development Bank. DOI: 10.22617/WPS220353-2.
6. Zhang, Y., Wong, M. T., Law, Y., Yip, P. (2025). Public Housing and Household Savings—A Three-Decade Repeated Cross-Sectional Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 22. DOI: 10.3390/ijerph22081182.
7. Wood, G., Watson, R., Flatau, P. (2006). Low Income Housing Tax Credit Programme Impacts on Housing Affordability in Australia. *Housing Studies*, 21, 361–380. DOI: 10.1080/02673030600586001.